

קול צופיד

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מִרְדְּכֵי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

לך-לך - תשנ"ט - מאת מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָאֱלִיהוּ זְצוּק"ל

ויש מספר הבדלים בין שאלה להזכרה כי מי שלא אמר "משיב הרוח" במקומו, לא יכול לאומרו ב"שמע קולנו" כיון ש"שמע קולנו" זו בקשה, ואילו "משיב הרוח" הוא הודאה והזכרה בלבד.

אבל "ותן טל ומטר לברכה" הוא בקשה ומי ששכח לאומרו במקומו - יאמרנו ב"שומע תפילה" ואם לא אמר חוזר.

מקומה של ברכת השנים

הגמרא בברכות לג אומרת: למה שואלין גשמים בברכת השנים? מתוך שהיא פרנסה!

ובמגילה יז: שואלת הגמרא למה נתקנה ברכת השנים בברכה תשיעית?

ומתוצאת הגמרא שזה נתקן כנגד מפקיעי שערים המעלים את מחיר התבואה, ודוד המלך אמר בפרק התשיעי "שבור זרוע רשע", "לחטף עניי" עיין רש"י כנגד מפקיעי שערים, וגם אנו מבקשים פרנסה באותה ברכה שלא יהיה הפקעת שערים ע"י שיתן שבע בעולם.

וכתב בספר "שלמי ציבור" משם "סדר היום" טעם נוסף על הברכה במקום זה שפרנסה אחר רפואה כיון שרק אדם בריא הוא רעב. אבל חולה לא מרגיש ברעב. וכן גם ברעב רוחני שמורגש רק אחרי בריאות הנפש.

שכח בקשת גשמים

הגמרא בברכות כט. אומרת בשם רב תנחום אמר רב אסי, טעה ולא אמר "משיב הרוח" וגם לא "מוריד הטל" - מחזירים אותו. אבל לא אמר "ותן טל ומטר לברכה" - לא מחזירים אותו כיון שיכול לאומרה ב"שומע תפילה".

מקשה הגמרא שהרי בתוספתא למדנו שצריך לחזור? ומחלקת הגמרא בין יחיד לציבור, זאת אומרת שביציבור היחיד אינו צריך לחזור כיון שיכול לצאת ידי חובה בתפילת שליח ציבור בחזרת הש"ץ. ומוסיפה ומסבירה הגמרא שלפני "שומע תפילה" גם יחיד אינו צריך לחזור לברכת השנים כיון שיכול לומר "ותן טל ומטר לברכה" בשומע תפילה.

מי שנזכר אחרי "שומע תפילה" כי שכח להיכן חוזר?

בעניין זה יש מחלוקת ראשונים, דעת רב האי גאון וכן כתבו התוס' בברכות כט שהנזכר בטרם יעקור רגליו יחזור ל"שומע תפילה" שיכול לומר שם "ותן טל ומטר לברכה", וכן משמע בירושלמי. אבל הרמב"ם כתב בצורה מפורשת שמי שכח שאלה בברכת השנים אם נזכר אחרי "שומע תפילה" לפני סיום התפילה - חוזר לברכת השנים. ומקורו בגמרא שלנו. אנו

השיעור לעילוי נשמת :

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָאֱלִיהוּ זְצוּק"ל
ורבי יעקב יוסף בן מרגלית זצ"ל

פרשת השבוע : לך-לך

השיעור נמסר ע"י הרב מרדכי אליהו זצוק"ל, בשנת תשנ"ט.

ותן טל ומטר לברכה

הקב"ה אומר לאברהם "לך לך" - ללמד לאדם בענין מצוות ומעשים טובים ללכת ולהתקדם, ולא לעמוד במקום לעלות ולהתעלות. להנאתך ולטובתך "אל הארץ אשר אראך" לחבב את ארץ ישראל עליו. שיראה את העולם וירגיש מעצמו את קדושת הארץ ומעלתה לעומת ארצות אחרות.

"שא עיניך וראה ימה וקדמה צפונה וקדמה", "כל הארץ לך אתננה ולזרעך עד עולם" והרמב"ן שואל למה כתב פעמים "לזרעך אתן את הארץ הזאת" פרק יב ז "כי לך אתננה" פרק יג, יז ?

ומסביר הרמב"ן שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו "ירושה היא להם מאבותיהם" שידעו שהארץ הזאת שלהם על ידי ירושה ניצחית עד עולם מאבותיהם. ואור החיים הקדוש מוסיף ומסביר שאברהם שעמד בבית אל ראה משם את כל הארץ כי הקב"ה הביא כל ארץ ישראל שיראנה, ונס זה הוא שמחזק את חזקת עם ישראל בארצו, כי ההרים נתקברו לפני בעל הבית שלהם.

שאלת גשמים והזכרת גשמים

בליל ז' במרחשון מתחילים באר"י לשאול גשם. לפי נוסח אשכנז כל השנה אומרים בברכה תשיעית את הנוסח המתחיל "ברך עלינו" ובקיץ אומרים "ותן ברכה" ובחורף אומרים "ותן טל ומטר לברכה". ולנוהגים כנוסח הב"י אומרים בקיץ ברכנו וכו' ובחורף אומרים "ברך עלינו" ושם שואלים מטר. כנאמר בהמשך השיעור "ותן טל ומטר לברכה" הכוונה כל אחד ואחד ממנהגו.

יש אומרים שאם שכח לומר בליל שבעה בחשוון "ותן טל ומטר לברכה" אינו חוזר כמו שלא חוזר בליל ראש חודש. כה"ח קיז ס"ק י אבל רוב הפוסקים אומרים שצריך לחזור, ולכן מי ששכח "ותן טל ומטר לברכה" בערב זה טוב שיתפלל ערבית פעם נוספת על תנאי. "אם אני חייב - תפילת זו לחובה, אם פטור - נדבה".

הגמרא בברכות לג. "מוזכרים גבורות גשמים בתחית המתים, ושאלה בברכת השנים" והסביר רש"י: "גבורות גשמים" - משיב הרוח שאינו בקשה אלה הזכרה ושבח. ו"שואלין" - "ותן טל ומטר" שהוא לשון בקשה. רש"י מלמדנו שאנו לא דורשים מה' אלא מבקשים.

קול צופיך

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מִרְדְּכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

לך-לך - תשנ"ט - מאת מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי

ועיין בביאור הלכה בס' קי"ד ד"ה "בלא חתימה" ואע"פ שהגרי"א שם הזכיר את הקושיות על סברת ראבי"ה אין הוכחה שחולק עליו.

אם אמר "מברך השנים" ונזכר, יאמר במקום "ותן טל ומטר לברכה" אבל התחיל "תקע" - יחכה לברכת "שומע תפילה". ומביא החיד"א בברכ"י אות ט' שיש החוששים שמא ישכח לומר "ותן טל ומטר לברכה" בשומע תפילה ואומרים שיחזור מיד לברכת השנים, אמנם אומר החיד"א אין לחוש לכך כיון שאם יחזור לברכת השנים יברך ברכות שאינם צריכות ולשכחה לא חיישין בנידון זה.

כשאומרים ב"שומע תפילה" יאמרו "ותן טל ומטר לברכה, כי אתה שומע תפילת כל פה. ברוך אתה ה' שומע תפלה".

אם שכח גם בשומע תפילה לומר "ותן טל ומטר לברכה" ואמר "ברוך אתה ה' " וטרם אמר שומע תפילה ונזכר - יאמר "למדני חוקיך" ויחזור לאמר "ותן טל ומטר לברכה, כי אתה שומע תפילת כל פה. ברוך אתה ה' שומע תפילה".

אם אמר "בא"ה שומע תפילה" ונזכר שלא אמר, אומר במקום "ותן טל ומטר לברכה" וממשיך "רצה". אבל אם אמר מילת "רצה" ונזכר שם או משם והלאה עד יהיו לרצון האחרון - חוזר לברכת השנים וכו' שו"ע שם סע' ה'.

הסדרת תפילה

"אמר רבי אלעזר לעולם יסדיר אדם תפילתו ואחר כך יתפלל" ר"ה דף ל"ה וכך נפסק בשולחן ערוך שבברכות ראש השנה ויום הכיפורים ובברכות הנאמרות לפרקים 30 יום או יותר. צריך אדם לעיין בסידור קודם התפילה הראשונה, כגון בערב ליל ז' חשוון או בליל חנוכה ופורים יש לעיין בנוסח "על הניסים" לפני התפילה. וכן ב"ברכת הלבנה" שנאמרת לפעמים בהפרש של יותר משלושים יום יש לקרות אותה מהסידור ולעיין בה קודם אמירתה. ולכן יש שנהגו לכתוב "ברכת הלבנה" בלוחות גדולים בכניסה לבית הכנסת באותיות "קידוש לבנה". ויש שכתבו שאין צורך בהסדרתה כיון שנאמרת ברוב עם אבל במקרה זה צריך לפחות החזן לקרות אותה מתוך הספר. אמנם בשעת דחק כשאין אור בנמצא - יכולים לאומרה בעל פה וטוב שמי שיודע אותה היטב יאמרנה בקול להוציאם ידי חובה. כה"ח ומשי"ב סימן ק.

בברכת הלבנה יכול לסמוך על החזן רק אם אינו יודע לברך או כשיש חושך בחוץ ואין לו סידור, הוי כאינו יודע לברך.

לצאת ידי חובה בחזרת הש"ץ

במשנה ראש השנה לג: יש מחלוקת תנאים האם אדם שיודע להתפלל יכול מלכתחילה לסמוך על שמיעת חזרת הש"ץ.

לדעת חכמים רק מי שאינו בקי יכול לסמוך על שמיעת חזרת

נוהגים לחזור ל"ברך עלינו".

ולכאורה אם יש מחלוקת נאמר סב"ל - ויחזור רק ל"שומע תפלה" וכתבו המפרשים כיון שזו מחלוקת בבלי וירושלמי ולא מתחילה ברב האי והרמב"ם - הלכה כבבלי ולכן חוזר ל"ברך עלינו" וכו'.

ויש עוד הסבר למה לחזור לברך עלינו כי יש אומרים שאם לא תחזור ל"ברך עלינו" כדעת הבבלי כל ברכותיך מ"שומע תפילה" ולהבא יהיו לבטלה - ולכן יחזור ל"ברך עלינו" כי הלכה כבבלי וכן נפסק בשו"ע סי' קי"ז סע' ה'.

מי ששכח "ותן טל ומטר לברכה" ונזכר אחרי שאמר "ברוך אתה" של מברך השנים ימתין מעט כדי הילוך ד' אמות שתי שניות ויתחיל מתחילת ברכת השנים ע"י בא"ח בשלח.

אם נזכר רק אחרי שאמר "ברוך אתה ה' " שבסוף ברכת השנים או אחר בא"ה של שומע תפילה, יאמר "למדני חוקיך". אמנם ה"פרי מגדים" אומר שא"א לומר כאן "למדני חוקיך" כיון שאין כאן אלא בקשת פרנסה ואין שייכות לתורה "למדני חוקיך". הריטב"א בתחילת תענית אומר בשם הרב החסיד אפילו אמר "ברוך אתה ה'" אומר "למדני חוקיך" אפילו במקום שלא חייב לחזור כגון בליל ר"ח. ומביא הריטב"א שגדולי הצרפתים חולקים על הרב החסיד, ולכן מי ששכח בליל ר"ח לומר "יעלה ויבוא" כשאמר "ברוך אתה ה'" של "המחזיר שכינתו לצי"ן" - לא יאמר "למדני חוקיך" כיון שבלילה אינו חייב לחזור. וכן בכל מקום שלא חייב. מכל מקום למדנו שבמקום שחייב - יאמר "למדני חוקיך" שלא כפרי מגדים הנזכר ועיין כה"ח קי"ד סי"ק כ"ח ושלמי צבור דף קי"ז.

וכל זה כשאמר רק "ברוך אתה ה' " אבל אם התחיל לסיים "מברך" - יסיים הברכה ויאמר אחר כך "ותן טל ומטר לברכה". ובענין זה יש להעיר שאפשר לומר כאן "ותן טל ומטר לברכה" אף שנסתיימה הברכה כיון שזה כמו שאם אדם שכח לאמר רצה והחליצנו בשבת ונזכר אחרי שסיים ברכת בונה ירושלים וטרם התחיל ברכה רביעית שאינו חוזר לראש ברכת המזון אלא אומר במקום בא"ה וכו' שנתן שבתות וכו'. ולדעתו כל מקום שחייב לחזור אפילו אם סיים את הברכה מאחר וטרם התחיל ברכה שאחריה כאילו לא סיים אע"פ שנסתיימה הברכה. ראבי"ה המוזכר באורך ב"י סי' קי"ד לאפוקי סברת ר' יונה. השו"ע הביא דעה זו ללא חולק בסימן קי"ד סע' ו' ובסימן קי"ז סע' ה' וגם בהלכות יעלה ויבוא תכב. והמשנה ברורה העיר אצלנו בלבד שיש חולקים על כך ופוסקים כסברת ר' יונה ולכן לדעתו אין לומר "ותן טל ומטר לברכה" אחרי שסיים "מברך השנים" אלא להזכירו ב"שומע תפילה". אמנם יש להעיר שהמשנה ברורה בהלכות "יעלה ויבוא" לא חלק על השו"ע וראה בבאור הגר"א שם. וכנראה סיבת העניין כי כאן אפשר לתקן בקל על ידי אמירת "ותן טל ומטר לברכה" בשומע תפילה. ולמעשה אנחנו פוסקים כמין שמי שנזכר אחרי סיום "מברך השנים" - יאמר במקום "ותן טל ומטר לברכה". וטוב להוסיף עוד פעם "ותן טל ומטר לברכה" גם בשומע תפילה.

קול צופיך

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמַּקְבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מִרְדְּכֵי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

לך-לך - תשנ"ט - מאת מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמַּקְבֵּל הָא-לֵקִי זְצוּק"ל

עמוד קי"ח באורך.

שי"צ שטעה בתפילת לחש ולא הזכיר טל ומטר שחייב לחזור אינו חייב לחזור בלחש ויסמוך על החזרה שהוא חוזר עיין לשו"ע סי' קכ"ד סעי' ב' ולחוננים עליו.

כתוב בהגהות רעק"א סי' קי"ד אדם בליל שבת לא אמר "משיב הרוח" לכאורה לא חוזר כיון שיש ברכת "מעין שבע" ואע"פ שאין שם "משיב הרוח" ו"יעלה ויבוא", אם כן איך יכול לסמוך לכיון על דברי הש"ס, הרי אין שם "משיב הרוח" ו"יעלה ויבוא" ואעפ"כ יוצא ידי חובה.

וע"כ השאיר בצ"ע ואפשר שחייב לחזור או ישמע מעין שבע מש"צ כי זו תפילה שנתקנה במקום שבע.

עוד כתב שם בסי' קי"ז משם מהר"ש שאם שלא לפני סי' יום בחו"ל וכן משמע לפי ז' בחשון באר"י אפילו שזה לפני הזמן אינו חוזר.

לסיכום

מלכתחילה אין לסמוך על חזרת השי"ץ וכל מי שבקי בתפילה יתפלל בעצמו.

אבל מי שנאנס ואינו יכול להתפלל, או כגון שתכף תהיה השקיעה יכול לסמוך על החזרה.

וכל זאת בתנאי שהשליח ציבור מתפלל כראוי ואינו בולע מילים ובשומע מכיון ושומע כל הי"ח ברכות.

והב"ח והרש"ל כתבו כאשר השי"ץ מבליע מילים צריך להתפלל בעצמו ואינו סומך על השי"ץ.

חזרה על תפילה

יש מחלוקת תוס' ברכות כו: מי שטעה בראש חודש בתפילת מנחה ולא הזכיר יעלה ויבוא ובלילה לא ר"ח, ונזכר רק בערב האם יתפלל ערבית שתים כיון שלא יצא ידי חובת תפילה במנחה. או מכיון שבערבית זה כבר לא ראש חודש וממילא לא יזכיר יעלה ויבוא הרי אין טעם שיחזור.

ולמעשה פסק השלחן ערוך ק"ח סעיף י"א מי שטעה במנחה של שבת ולא התפלל תפילת שבת אלא תפילת חול, מתפלל במוצאי שבת שתים ואינו מבדיל בשניה אבל הוסיף השו"ע "ויתפלל אותה בתורת נדבה" וכן לענין מנחה של ראש חודש, ואין צריך לחדש בתפילה זו דבר.

המשנה ברורה כתב שאם חל ר"ח בערב שבת ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה אין להשלים בשבת, כיון שאינו מועיל כלום: כי מצד אחד לא מזכיר כלל יעלה ויבוא ומצד שני אין מתפללים תפילת נדבה בשבת. וכתב הבא"ח משפטים ט"ז שאפילו אם חייב להתפלל מדין ספק ועושה תנאי אין עושים כן בשבת.

השי"ץ במקום תפילת שמונה עשרה. ולדעת רבן גמליאל גם הבקי יכול לכתחילה לצאת ידי חובת תפילה בשמיעת חזרת השי"ץ. ו"כשם שמוציא שי"ץ את אינו בקי כך מוציא את הבקי" גמרא דף ל"ד התוס' שם ד"ה כך וכן התוס' בברכות כט ד"ה טעה.

משמע שבה"ג פסק כרבן גמליאל, אך הרמב"ם הלכות תפילה פרק ח הלכה ט פסק כחכמים. ובשו"ע קכד סעיף י' פסק כמותו.

בשו"ע רסח נפסק שאם שכח וטעה והתפלל תפילת חול בשבת, יכול לשמוע חזרה מעין שבע - ומועיל במקום תפילה. וי"א שאין הוכחה מדין זה כי תפילת ערבית רשות. ובפרט שלפי דעת האר"י שתפילת מעין שבע היא כמו תפילת שבת עם שבע ברכות ועיין בא"ח ש"ש תולדות י"ב. וכן אומר שו"ע בסימן קכד שאם שכח "יעלה ויבוא" - יכול לשמוע תפילת השי"ץ.

ומקשה בב"י הרי לכאורה הדין של אפשר לשמוע מש"ץ רק באינו יודע להתפלל, כי הלכה כדעת חכמים שמוציא רק את מי שאינו בקי ולא כר"ג?

וסברת הבה"ג מובאת גם בהגהות מימוניות הלכות תפילה פ"י ס"ק ח' י', והרי יש לשאול עליו הרי לדעת הרמב"ם שי"ץ מוציא רק את מי שאינו בקי?

ותירץ הב"י כיון שכבר התפלל ורק בא לתקן מה ששכח יעלה ויבוא - הרי כאינו בקי. וזה כמו עם שבשדות שניכר רצונם לקבל ברכה, כך כאן כיון שהתפלל כבר רק שטעה, ניכרת כוונתו להתפלל - ולכן מספיק לשמוע את השי"ץ. והרי כאינו בקי. אבל מי שבקי ולא רוצה להתפלל אלא לצאת מהשי"ץ - הרי זה כמי שאינו בא לפני הכהנים, שאינו מתברך. וע"כ פסק בשו"ע סי' קכ"ד סעי' י' בלשון זה "דכיון שכבר התפלל אלא ששכח ולא הזכיר אע"פ שהוא בקי שליח ציבור מוציא". ועיין לכ"מ שם שהביא את השו"ת הרמ"ק למה הרמב"ם לא הזכיר דין של יחיד שיוצא בחזרת השי"ץ, ומשמע שרמב"ם מסכים לזה. והרי אפשר שבמיוחד הרמב"ם לא הזכיר ענין של שי"ץ כי אין הוא מסכים לחילוק שחלק מן הב"י ולדעתו אין השי"ץ מוציא רק מי שאינו בקי.

כשיש מי שאינו מכוון

כותב הרמב"ם בתשובה סי' רנו במקום שיש לחוש שלא יכוונו, יאמר רק חזרה. אבל אם כולם מכוונים יאמר לחש וחזרה. ולדעת המקובלים אין לוותר על החזרה, כי ערכה גדול.

ולפיכך אם מישוהו שכח ולא אמר ותן טל ומטר ונזכר בסוף שחייב לחזור לתחילה יכול לכאורה לא לחזור - ולשמוע מהשי"ץ. ואומר הב"ח והמהרש"ל שיש לחוש שמא לא ישמע היטב את כל המילים מהשי"ץ. וחולק עליו בעל השלמי ציבור ואומר שמדברי הגמרא בעניין תפילת ראש השנה אנו לומדים שאפשר לסמוך על הקשבה לתפילת השליח ציבור ועיין שי"צ

קול צופיך

מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מִרְדְּכֵי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

לך-לך - תשנ"ט - מאת מִרְנָה לַצִּיּוֹן הַרְה"ג מִרְדְּכֵי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

ס"ק כח.

ויש לומר כמו כן מי שלא הזכיר ותן טל ומטר לברכה במנחה של יום שישי ונזכר בליל שבת, אינו משלים כי מצד אחד לא אומר ברכת השנים בליל שבת ומצד שני אין מתפללים נדבה בשבת.

תשובות לשואלים

א. שאלה: מי שרגיל בסעודה לשתות שתיה חמה או קרה האם יברך?

תשובה: יש באחרונים כי מי ששותה משקה חריף בסעודה להעביר האוכל - בלי ברכה. אם כוונתו לעכל האוכל - צריך ברכה. אבל בשבת כדאי לכוון שבברכת היין יכווין על כל שתיה וא"כ אין צריך לברך.

וכך כוס קפה ששותים אחרי הסעודה מטרתו לא כדי לעורר תאבון לאכול עוד אלא לעכל - לכן מברך ביום חול ובשבת כנ"ל.

ב. שאלה: מי שחנה בלי כרטיס חניה, ורוצה לעשות תשובה, האם צריך לשלם על העבר או רק על עתיד?

תשובה: מי שלא שילם בחניה - צריך לשלם. ואם עשה כן הרבה פעמים לא צריך לשלם כלום כדי שלא להרפות ידיהם של בעלי תשובה.

ג. שאלה: מה עושים על אלו שמפקירים את ארץ ישראל לערבים?

תשובה: מי שחושב עצמו מאוד חכם עליו נאמר "משיב חכמים אחר". נתפלל עליהם שה' יתן להם חכמה בינה ודעת ויחזרו בתשובה ולא יעשו דברים שגורמים סכנה ליהודים ח"ו. ועכ"פ עלינו להתעורר בתפילה ובתחנונים לפני ה' יתברך שתבטל הגזירה. ו"עת צרה היא ליעקב וממנה יושע" מתוך הצרה תבוא בעזרת ה' הישועה לעם ישראל.

*רוצים לקבל קול צופיך באמייל כל שבוע !!

שלחו לנו בבקשה באמייל ל- webmaster@harav.org

בחץ לארץ

בחוצה לארץ שמתחילים לשאול גשמים רק 60 יום אחרי התקופה, בברכת החודש שמברכין את החודש ומבקשים בה בקשות ואין זו הזכרה אין לומר "ולגשמים בעתם" אלא "לטללי ברכה" עד שישאלו גשם. ועל כל פנים אם הזכירו "ולגשמים בעתם" הרי זה לגשמים שירדו בעתם שיהיו לברכה.

קצור ההלכות

א. אם בימות הגשמים אחרי ז' במרחשון אמר "ברכנו" ולא ביקש גשם, אין בקשתו שלמה, וצריך לחזור ולבקש גשם. אמנם אם נזכר קודם שסיים את תפילתו יכול לבקש גשם גם במקומות אחרים:

ב. אם נזכר בתוך אמירת "ברכנו" יעצור ויתחיל ברכת "ברך עלינו". ואפילו אמר "ברוך אתה" ולא אמר "ה'" של מברך השנים - חוזר לתחילת הברכה. וטוב שישעה לפני מעט זמן - שיעור הילוך ד' אמות.

ג. אם נזכר לאחר שאמר "ברוך אתה ה'" של סיום הברכה "מברך השנים", יסיים "למדני חוקיך" ויחזור ל"ברך עלינו". ואם אמר "ברוך אתה ה' מברך" יאמר "השנים" ואחר כך יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה".

ד. אם נזכר אחרי שסיים את ברכת "ברכנו" ולפני שהתחיל "תקע בשופר" - יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה" וימשיך "תקע בשופר".

ה. אם נזכר אחרי שהתחיל "תקע בשופר" אפילו אמר רק מילת "תקע" ימשיך עד "שומע תפילה" ושם יאמר "ותן טל ומטר לברכה... כי אתה שומע תפילת כל פה" וכו'.

ו. אם נזכר אחרי שאמר "ברוך אתה ה'" ולא סיים "שומע תפילה", יאמר "למדני חוקיך. תן טל ומטר לברכה. כי אתה שומע תפילת וכו'".

ז. אם נזכר אחרי שסיים ברכת "שומע תפילה" ולפני שהתחיל ברכת "רצה", יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה".

ח. אם נזכר אחרי שהתחיל ברכת "רצה", אפילו אמר רק מילת "רצה", עוצר במקום שנזכר וחוזר לברכת "השנים" ומתחיל "ברך עלינו" וממשיך בברכות "תקע" "השיבה וכו'" על הסדר.

ט. אם נזכר רק אחרי שאמר "יהיו לרצון אמרי פי" האחרון, הסמוך ל"עושה שלום", אפילו אם טרם עקר רגליו, חייב לחזור לתחילת תפילת שמונה עשרה עיין בא"ח בשלח יח, כה"ח קיז

